

tra llengua, que del castellà i portuguès) a les altres llengües romàniques (i fins l'anglès), en la combinació *nostr' amo* (sovint deformat en *nostr'omo* per una transparent etimologia popular, que sembla arrencar d'Itàlia) i amb aquesta tendeix a fixar-se en el sentit de 'contraestre' o 'segon de bord'. Això en tot cas ja ho veiem a casa nostra, arrelat a mj. S. xv, segons una obra de llenguatge tan vigorós, noble i pur com el *Curial*: «e, entrat en la sua galera, anvides parlava, e los jóvens reyen d'ell dients: —O, quin beguif! O, com és santa persona *nostr'amo!*» (NCL. III, 44). No em puc detenir més en l'ús antic, i poc hi afegiré del modern, com sigui que d'un i altre se'n trobarà fàcilment molta més informació en els *DAG.*, *AlcM.*, i altres fonts molt accessibles; en especial, V. en el *DBal.* diversos bons ex. d'importants escr. Renaix., que mostren les arrels fonades i generals que avui ha pres en l'ús de les comarques més conservadores del Continent; i els altres usos de la combinació *nostr' amo*, en particular referida ruralment a Nostre Senyor, el Pare diví.

Tot plegat revela un fons de matís alhora fonamentat respectuós i propi de la gent de servei (dins la qual figuren, al capdavant, els mariners envist els seus caps), i així mateix ancorada, almenys en les primitives arrels, en un ambient d'íntima i benevolent familiaritat: en un mot, tots els senyals són d'un mot que arrenca dels estrats socials inferiors i de les esferes familiars íntimes. Rastre indirecte de la derivació des del femení *ama*, en tant que nom de la dida o mare que cria, molt més que de les nobles senyores i senyors del castell medieval. Suplementem-ho, posant de relleu que avui està estès fins als límits més nòrdics del domini, més enllà de l'Albera, a la Garrotxa (Vayreda, *Sang Nova*, IV, vii, 288) i Pallars amunt fins a Cardós i Vall Ferrera (l'*amo* més aviat que *el cap de casa*, a Farrera, 1933). D'altra banda l'ús d'*amo* per al pagès que està al cap d'una explotació rústica, tan propi de Mallorca¹ i Menorca² també és indicatiu d'alta antigor local, que no deixa de fer pensar (tractant-se d'un mot estrany encara al català dels repobladors, en el S. XIII) en una herència morisca-mossàrab, que hagués sobrenadat en la inundació lingüística aràbiga.

El femení *ama*, en canvi, ha quedat confinat a la terra valenciana (no nego que en alguns llocs i en certs usos especials no tingui alguna acceptació en el Pallars, com diu *AlcM.*, però reconec que no recordo haver-hi sentit i almenys no en tinc nota); l'ús a Ulldecona i a Eivissa, al capdavant, a penes sobrepasa d'aquests límits. I això comença des del Nord del País: *Corral de l'Ama* a Sta. Magdalena de Polpís, 1961, i veg. en *AlcM* la cita del castellanenc popular Pascual Tirado.

L'ús prevalent en el valencià comú ens el precisa J. G. M. (1955): «perfectament arrelat, siga en el sentit de 'mestressa', o en el de 'majordoma del capellà o senyor rector', o bé en el de 'dida', en aquest està certament en concurrència amb el mot general *dida*, del català de pertot i de tots els temps, i que no és menys

usat allà que *ama*, però sí més designatiu, mentre que *ama* és més afectiu i familiar; i s'empra, més sovint que en altres funcions, com a vocatiu». Els exemples que ja en registrem en JRoig confirmen alhora l'especialització en els dos més importants d'aquests valors, la data antiga, a mj. S. xv, la pertinença especial a la llengua familiar de la gent de l'Horta (la famosa *al-gemia* de Soterna): «les males fembres / elles ordenen: / fals part cobriren / --- la falsa artera / més-se en lo lit / molt embellit, / de vuyt palms alt: / féune bell salt / la que-s deya *ama!*: / trencà-s la cama, / lo cap e braç ---» (*Spill*, 4791): és a dir planejava dir-se *ama de cria*, 'mare alletadora', o si es vol 'partera' (que sempre alletarà, curt o llarg); d'altra banda també era ja 'mestressa': «hora matexa / fon l'*ama* d'exa / drachma deheña» (ib., 14015). Se'n cita ja un ex. en el sentit de 'alletadora, dida' en un doc. de 1354, on es parla de l'*ama de cria del senyor infant* (sembla doncs, un dels fills del Cerimoniós); però amb això no sortim forçosament de l'ús valencià — sigui on es vulgui que aquest doc. estigui datat, car és sabuda la predilecció que a Barcelona hi ha hagut sempre per les dides valencianes, tradició encara servada per les famílies velles del nostre Cap i casal, almenys fins als anys de la darrera república.

Alhora això ens pot donar un indicatiu per endevinar el camí per on el mot *ama*, amb el seu inevitable corollari *amo*, guanyaria certa acceptació en l'ús de tot el domini lingüístic, i per tant acabaria per donar agafador a la innovació creadora del masculí *amo*, que tingué èxit més durable i total, gràcies a les circumstàncies de «détresse» o embaràs lingüístic, amb què ensopegaven els més arcaics sinònims *mestre* i *senyor* (tornat sovint un mer títol o fórmula, o un terme religiós o d'alt coturn), tal com hi he fet al·lusió ja al començament d'aquest article. Si reconeixem que també hi hauria aportació aragonesa, de totes menes, car tinguem ben present que l'afluència de serventes, criats i dides d'Aragó ha estat també una constant en la nostra història social, les aportacions rurals de les terres balears i de l'Ebre, l'afluència de dides del migjorn peninsular, que no ha escassejat, i fins de Galícia i Castella, tindrem potser un quadre complet i objectiu de les circumstàncies que en aquest cas conduïren a l'adopció general d'un mot inicialment no català, *amo*, que almenys no s'ha de considerar un ver «castellanisme»: com a màxim podrem parlar d'un hispano-mossarabisme.

Pel que fa a la relació entre el masculí i el femení, està fora de dubte que la primàcia és d'aquest. En les altres llengües, el masculí ni existeix. En llatí *AMMA* sí que existí ja, però només s'hi documenta com a nom propi de dona (*CIL* XI, 705), i Sant Isidor i diversos glossadors el citen com a nom vulgar de l'òliba, que aquell explica dient que se li dona aqueix nom per la creença popular que alleta els nadons:³ i d'això es dedueix que ja estava en ús amb el sentit de 'dida' (cf. Heraeus, *ALLG* XIII, 154). No hi ha dubte, però, que, inicialment designava la mare en tant que dona mamar als seus fills —cf. el primer